

Mest nívandi lóg gjørd í Føroyum

Tá ið »Men lívið lær« kom út í 1970, var móttøkan einki at reypa av, og Heðin Brú gjørdist eitt sindur firtin um hetta. Men hvussu er hendan skaldsøgan, sum fer fram seinast í 18. öld? spyr Jógvan Isaksen í hesi grein

Jógvan Isaksen

»Men lívið lær« er longsta skaldsøgan hjá Heðini Brú

og í mangar mátar tann mest stórætlaða. Hendingarnar í bókini eru beinleiðis heftar at teimum avleiðingum, sum lógin frá 1777 um bátsband og giftarmál hevði fyrst tann vanliga ognarleysa føroyingin. Lógin staðfesti millum annað, at tað bert vóru bøndurnir - og harvið prestarnir, sum eisini vóru bøndur - ið høvdu loyvi at eiga bát, og bóndin hevði rætt til at biðja sýslumannin siggja til, at báturin varð

mannaður av teimum ognarleysu. Fyri at giftast kravdist ein hálv til ein mørk í jørð.

I eini samrøðu í 1977 um røddi Heðin Brú skaldsøguna og lógina soleiðis: »Men lívið lær« er skrivað út frá tí lóg sum bleiv gjøgd umfjórð í 1777, um at eingin mátti giftast uttan at eiga mørk í jørð, og at bøndirnir høvdu loyvi at sláa arbeiðsfólkið. Hetta er mest nívandi lóg gjørd í Føroyum, og av tí sama basis fyrst frígeringarbardaga.

Skaldsøgan leggur fyrst við, at ein nýggjur prestur kemur til bygðina Kervík og kemur á tal við bóndan Hávard í Stórastovu. Bóndin sigur frá nýggju lógini, sum kom fyrst »einum seyti-árum síðani«, og sostatt tíðarfestir hann søgu byrjan til 1794. Tann frilynti Hávardur er ímóti lógini, og sigur at hon er ein skomm og hartil ómenniskjanslig.

Durita

Á teimum fyrstu síðunum verður aðaltríðsmálið í skaldsøguni sett fram - i.e. almúgin móttvegis bøndrum og embætismönnum - og síðani trínir høvudspeyrin inn á pallin. Hon eitur Durita Eiriksdóttir, er tjúgu ára gomul og hevur síðani hon fyllt fjúrtan tænt í prestagjórdinum. Tann undanfarni presturin var ein dapurskygður pietistur, og hansara tunglyndi merkti bæði bygðarlívið og Duritu. Nýggi presturin kemur við upplýsingartíð og vónum um framburð og frælsi. Tilveran letur seg upp við øllum sínum brigdom:

»Durita var ein av teimum ungdomum, sum hálsaðu heilt um; hon varð tað glaðasta menniskja, sum hugsast kann, kendi tað sum var hon komin í ein nýggjan heim, har alt var litur og ljós, sólin sá, blomstrini sprettu út úr dökkum moldini, fuglurin læt undir himmalinum, Gud var vorðin gódsintur.

Hendingarnar í bókini eru beinleiðis heftar at teimum avleiðingum, sum lógin frá 1777 um bátsband og giftarmál hevði fyrst tann vanliga ognarleysa føroyingin

klørnar dattu burturav Illamanni, og eldurin hjá honum brann niður. Jú lívið var bjargað, tað hevði fingið virði, og menniskjuni komu hvørjum meira við enn aður.

Tann humanistiski hugburðurin hjá rationalismuni kemur til Føroya, samstundis sum tann mest kúgandi og trælendi lógin nakrantíð verður sett í gildi, og tað er eyðsæð, at tað má standast ósemja ímillum hesi mótsætta rák.

Neyðtøkan

Tvey ár eftir, at tann nýggi presturin er komin, verða Durita og nakrar aðrar neytakonur álopnar í haganum av fremmandum hermonnum. Durita verður bjargað av einum yvirmanni, sum hon síðani gevur seg til. Aftaná sigur ein eldri kona, at ter, sum eru tiknar, skulu siga frá til prest ella sýslumann, tí so sleppa tær undan sakamáli, um okkurt skuldi spurst burturúr. Durita setir sær fyrst einki at siga, og tað av tveimum grundum. Hon varð ikki tikin, og hennara einasti møguleiki fyrst ríkið er at vera sonn:

»Hon átti einki, og soleiðis sum landsins lógin vóru, fór hon ongantíð at eiga jørð, fór tí ongantíð at fáa høvi til at gifta seg og seta búgv; tað einasta eitt fátækrafolk, sum hon, kundi gera, var at skapa eitt álít innani sær sjálvum, sum kundi bera; og tá galt um at vera sannur.

Meðan Durita gongur við barninum kemur ein nýggjur norskur prestur til bygðina, og hesin er enn meiri framburðsinnar enn tann undanfarni. Prestur og hansara unga húsarhaldskona gerast fastir stuðlar hjá Duritu í hennara stríði at finna sær ein sess í samfelagnum og tilveruni.

Endurreising og reingerð

Førelirni hjá Duritu búgva eisini í Kervík, og stutt eftir, at hon hevur fingið ein son, flytir Durita heim til tey. Fátækraðómi og matloysi hava tikið skorðurnar undan lívsviljanum hjá foreldrunum, og alt áráði er horvið. Pápin fer ikki út um eina

gátt longur, og mamman liggur á song og bíðar eftir, at deyðin skal lata upp fyrst henni. Men eftir einum degi fær Durita tey aftur á føtur! Ráðini eru reingerð og matur, og í tí sambandinum er tað symbolskt, at Durita biður pápan saga gangarnar av vegguni, tí »her man fara at vera annað at gera enn at sita og vagga um dagarnar«.

Stig fyrst stig verður tað nú sagt lesaranum, hvat Durita avrikar, og tú gerst næstan postur av hennara yvirmenniskjansliga virkisfýsni. Men hendan lýsingin út í æsir er ikki realistisk í so máta, at hon veitir eina mynd af, hvussu víðurskiptini veruliga vóru seinast í 1700-talinum, hvussu út av lagi vánaligt lutfalli var í millum arbeiði og úrtøku hjá ognarloysingum. Knossid hjá Duritu verður lýst sum ein fragd. Haraftrat er alt tað, hon nær fyrsta dagin heima hjá foreldrunum, púra ómøguligt.

Durita vil vera við, at fólk seta ov fá krøv til lívið, at tey lata sær alt lynda: »Hevði verið betur at stuðla fólk her í bygðini til at økja um lívskrovini, og gera meir fyrst at fáa hesi krøv uppfyllt. Sum nú var, tyktist tað vera so, at fólk altíð hevði lyndi til at minka lívskrøvini og gera minni til nyttu.

Hetta er ein óbeinleiðis ákæra ímóti tí lívshatsku pietismuni, sum prestarnir hava potað niður í fólk: tú skalt ikki venta nakað í hesum jammurdalini, lønina fært tú hinumegin o.s.fr. Pápi Duritu umboðar hesa fatan, tá ið hon fortelur, at tað tey áttu av tvøsti og spiki er farið fyrst skeytið. »Várhara man hava ætlað okkum okkurt kortini, síðani hann tók henda fongin frá okkum.

Hugburðurin hjá Duritu er beint óvutur, hon er virkisfús og fær gongd á. Hon vil heldur ikki hava nakað fyrst einki, tí hon er sannførd um, at tað at liva av øðrum spillir teg. Hon fólir, at tað ger mun at vera virkin, at tað ikki er til fánýtis: »Kanska tað, at eg og fleiri, sum ung eru, kunnu gera okkurt, so tey mótleysu

kvaklast við og fáa lívshug aftur«.

Tað gongur fram á hondina

Hóast kvinna lænir Durita eitt gamalt fyramanfar frá presti og fer at rógva út saman við einum vinmanni og einum hálvaksnum, og tað vignast væl hjá teimum. Bøndrunum dámar hetta lítið, og so serliga Hanusar-Óli, sum hevur ræðið á sýslumanninum, roynir at steðga teimum. Tað eydnast kortini alla tíðina at manna bátin, og næsta stig er at fáa sær nýggjan bát.

Umframt at rógva út, gera alt tað húsliga arbeiðið, lera børnini í bygðini at lesa og skriva, hjálpa teimum gomlu og einsamøllu og nógv, nógv aftrat, so lukkast tað eisini Duritu at bjarga tí gamla uppgávumanninum Jóstasi undan at verða dripin av Mattasi í Fjørusandi. Kapitlið um Mattas ger eina góða mynd av víðurskiptinum hjá eldri fólk, sum ongan góðan eiga. Hesi geva seg upp til onnur, t.v.s. tey lata einum øðrum sínar ognir, afturfyrst at hesi taka sær av teimum. Uppgávufólk komu ofta í klørnar á samvitskuleysum skálkum, sum bara høvdu áhuga fyrst jørðini og síðani sum skjótast at fáa tann nýggja ognarloysingin undir grønna torvu.

Soleiðis er eisini atburðurin hjá Mattasi, men í hansara føri er orsök, at hann vil so fegin giftast, men eigur ov litla jørð. Hann leggur seg tí eftir at fáa uppgávufólk, at hann á henda hátt skal útvega sær tað neyðugu ognina. Lógin frá 1777 er sostatt ein medvirkandi orsök, til at Mattas endar sum eitt moralskt trotabúgv.

Durita og Jesar

A vartinginum noktar Durita seg neyðtíka og krevur at verða sektað sum allar aðrar, t.v.s. eina bót umframt eina viku í skansanum í Havn. Komin í tað skitna fangarúmið fer Durita í gongd við at vaska eftir somu uppskrift sum heima hjá foreldrunum. Tvær gentur, sum hon situr saman við, ernast upp av Duritu.

